

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

AMIR TEMURNING HARBIY TASHKILOTCHILIGI VA SARKARDALIK MAHORATI.

Fattoyeva Gavhar Hikmatillo qizi

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Tarix fakultet Tarix yo'nalishi

3-bosqich 311-21-guruh talabasi.

Anotasiya. Iste'dodli va tajribali lashkarboshi Amir Temur harbiy san'ati va taktikasining bugungi kunda ham O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti kursantlariga o'rgatilib kelinishi, shubhasiz buyuk bobokalonimizning vatanimiz hududida harbiy ish va taktika rivojlanishida chuqur iz qoldirganligi hamda nafaqat O'rta Osiyo, balki jahon harbiy ilmini rivojlantirishga, yangi usullar va taktikani shakllanishiga o'zining munosib hissasini qo'shganligidan dalolat beradi. Xulosa qilib aytganda, global axborot makonidagi qarama-qarshilik, inson, ayniqsa yosh avlodning ongi va qalbi uchun kurashning kuchayishi sharoitida harbiy- vatanparvarlik tarbiyasining roli va ahamiyati ortib borayotganini inobatga olgan holda kursantlar ta'lim- tarbiyasiga Amir Temur jasorati va matonatini singdirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Chingizxon, Gannibal, qanbul, ra'd, diviziya, yasol, ilg'or, manglay, avangard, cherik, xandaq.

Annotation. The fact that the military art and tactics of the talented and experienced commander Amir Temur are still taught to the cadets of the Military Technical Institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan today is undoubtedly the fact that our great grandfather left a deep mark on the development of military work and tactics in the territory of our homeland, and not only. It shows that Central Asia has made a worthy contribution to the development of military science, to the formation of new methods and tactics. In conclusion, taking into account the increasing role and importance of military-patriotic education in the context of the conflict in the global information space, the increasing struggle for the mind and heart of a person, especially the young generation, it is important to inculcate the courage and tenacity of Amir Temur in the education of cadets. is enough.

Key words: Genghis Khan, Hannibal, Qanbul, Ra'ad, Division, Yasol, Ilghor, Manglai, Avant-Garde, Cherik, Khandaq.

Temuriylar armiyasi son jihatdan aniq tashkil etilgan, uning jangovar tartibi takomillashib borgan, uz vaqtining ilg'or qurol va texnikasi bilan ta'minlangan, qismlar bir-biridan kiyimbosh, bayroq va tug'lari bilan farqlangan. Bunday farqlanish jangda qo'shinni boshqarishda qo'l kelgan. Dushman mudofaasini turli usullar bilan barbod etish, raqibning yirik shaharlariga qo'qqisdan zarba berish, qal'a, qo'rg'on va hisorlarning uzoq muddat muhosara qilish, yov kuchlarini iloji boricha keng ko'lamda qurshab olib, qishloq, shahar, tuman, viloyatlarni birin-ketin zabt etish, dushmanni batamom yakson etgungacha ta'qib qilish, taslim bo'lgan mamlakatlarni boshqarishga ishonchli kishilarni tayinlash singari amaliyotlar Amir Temur va temuriylarga ko'plab zafarlar olib kelgan. Taktika jihatdan Amir Temur armiyasi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. Razvedka a'lo darajada yo'lga qo'yilgan, qismlarning janggohda yoki jangovar safda talab darajasida harakat qilishi uchun zarur tadbir va choralar ishlab chiqilgan, ularni jang paytida tezkorlik bilan boshqarishga alohida diqqat qaratilgan. O'nlik, yuzlik, minglik va tuman qo'mondonlarini tanlash masalasiga oliy bosh qo'mondon mas'ul hisoblangan. Sohibqironning

harbiy san'at rivojiga qo'shgan ulkan xizmatlaridan yana biri — jang vaqtida qo'shin qanotlarini dushman hujumidan muhofaza qilish va, o'z navbatida, g'anim kuchlarini yon tomondan aylanib o'tib, unga ortdan zarba berish maqsadida tuzilgan otlq qism — qanbulning joriy etilishi bo'lgan. Bunday yangi harbiy qism Aleksandr, Gannibal, Chingizxon, Lyudovik XIV, Buyuk Fridrix kabi atoqli sarkardalar qo'shinida bo'lmagan. Shayboniyxon armiyasida bunday kiyim mavjud edi va u to'lyuma atamasi bilan nomlangan. Qo'shin to'plash haqida maxsus buyruq (tunqol) elon qilingach, hukmdor tomonidan tuzilgan ro'yxatga binoan jangchilar otulovi, qurolyarog'i, oziq-ovqati, yemxashagi bilan to'planish yeriga yetib kelgan. Har bir askarga bitta yoy, 30 ta o'q, bir sadoq, bitta qalqon, bitta qo'shimcha ot, yarim man og'irligida arqon, bir dona pishik, teri xalta va bitga qozon ajratilgan. Har 10 jangchi bir chodir, 2 belkurak, bir kerki, bitta o'roq, bir arra, bir tesha, bitta bolta va 100 dona nina olib yurishi shart hisoblangan. Sara jangchilarning har 5 tasi bitta chodirga joylashgan. O'nbegining alohida chodiri va 5 ta qo'shimcha oti bo'lgan. Yuzbegiga ham alohida chodir va 10 ta qo'shimcha ot berilgan. Mingbegi chodirdan tashqari soyabon bilan ham ta'minlangan. Sohibqiron armiyasining turli bo'linma va qismlariga 313 bek boshchilik qilgan. Ulardan dastlabki 100 tasi o'nbegilik, ikkinchi 100 tasi yuzbegilik, uchinchi 100 tasi mingbegilik lavozimlarini egallagan. Diviziya — tumanlarga Amir Temurning farzandlari, nabiralari va nomdor lashkarboshilar rahbarlik qilgan. Yetarli miqdorda qo'shin to'plangach, u ko'rikdan o'tkazilgan. Temuriylar davrida yurish yoki jangdan oldin lashkarni ko'rikdan o'tkazib, uning jangovar ruhi va holatini aniklash izchillikka aylangan. Qushinning jangovar holatini nazardan o'tkazish imtihon qilish usuli sifatida e'tirof etilgan ovgarta (ov uyushtirish)dan unumli foydalanilgan. Temuriylar harbiy yurishlarga ko'proq kuklam, yoz va kuz mavsumlarida otlanishni ma'qul bilganlar. Safar qoidasiga ko'ra, har bir sarkarda o'z darajasi va lavozimiga qarab qism va bo'linmalari bilan yasol — jangovar tartibda harakat qilgan. Yasolni buzgan shaxs qattiq jazolangan. Qo'shin janggohga tushganda lashkargoh atrofi aravalar bilan to'silgan, xandaqdar bilan ihota qilingan, soqchi bo'linmalar tomonidan qo'riqlab turilgan. Yurish yoki jang paytida boshboshdoqlik, parokandalikni oldini olish maqsadida har bir bo'linma, guruh, kismning o'z paroli — o'ron belgilangan. Armiya safar chog'ida quyidagi jangovar tartibda harakat qilgan: Bosh kuchlardan ancha oldinda qaravul (avanpost), undan keyin mang'lay (hiravul)(avangard), barang'ar, juvang'ar, qo'l(markaz), chag'davul (aryergard) yurgan. Qo'shin ketidan o'g'ruq (oboz) peshmapesh kelgan. Oliy bosh qo'mondon jang maydonini tanlashga alohida diqqat qaratgan. Janggohning tekis, keng va qo'shin qismlarini joylashtirishga qulay bo'lishi talab qilingan. Jang maydonining suvga yaqin bo'lishi hamda jang vaqtida kuyosh nurining askarlar ko'ziga tushmasligi maqsadga molik hisoblangan. Yirik muhorabalar paytida dastasi uchiga yarim oy shakli qadalgan jangovar bayroq va tug'lar bilan bezatilgan oliy qo'mondon borgohi balandlikka o'rnatilgan. U yerdan jangning borishi kuzatilib turilgan. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, Amir Temurning 12 ming kishilik qo'shini jangga mana bunday tartibda kirgan. Dushman bilan dastlabki to'qnashuvni ayg'oqchilik bilan mashg'ul bo'lgan qaravul boshlab bergan. Shundan so'ng o'ng va chap qanot ilg'or qismlari — barang'ar xiravuli va juvang'ar hiravuli madadida asosiy ilg'or qism — mang'lay jangga kirgan. Mang'lay ortidan barang'ar hamda juvang'arning qolgan 2 bo'laki — chapavul va shag'avul ketma-ket harakatga kelgan. Ushbu kuchlar dushmanni Mag'ly6 etishga kifoya qilmasa, bosh qo'mondon (amir ulumaro) boshchiligidagi markaz (qo'l)(g'o'l) hal qiluvchi hujumga tashlangan: vdravul, qaravul, manglay (xuravul). Sohibkiron armiyasi qatnashgan ulkan janglarning taktik borish manzarasi quyidagicha bo'lgan: qo'shin markazi 40 bo'luk — polika taqsimlangan va Oliy bosh qo'mondonga itoat qilgan. Ushbu bo'luklarning sara jangchilardan tashkil topgan 12 bo'luki safning 1qatorida, qolgan 28 bo'luki 2 va 3qatorlarda joylashgan. Qirq bo'lukning o'ng tarafi oldida amirzodalar qismlari, so'l tarafi oldida qarindoshlar va itshfoqchilar qismlari saf tortgan. 2qatorning barang'arida 6 bo'luk o'z ilg'ori — hiravul bilan o'rin egallagan. Ayni shu miqsordagi bo'luk va hiravulga juvangar ham

ega bo'lgan. 2-qator barang'ari va juvang'ari oldida yuqoridagi tartibda 1qator qismlari joylashgan. Uning oldida bosh ilg'or — mang'lay (yoki hiravuli buzurg) harakatda bo'lgan. Yengil suvoriylardan iborat 2 bo'luk armiyani qo'qqisidan bo'ladigan hamladan muhofaza qilish, dushman kuchlari harakatini kuzatish bilan band bo'lgan. Amir Temur mamlakat mudofaa qobilyatiga, ular qurol-yaroqlariga katta e'tibor qaratgan. Chunki, mamlakat qudrati uning mudofaa qobilyatining holati bilan ham belgilangan. Bu o'z navbatida qurolsozlik rivojlanganligidan dalolat beradi. Temur tuzuklarida sipohning yarog'- jabduqlari va anjom jihozlari haqida bayon qilinganda, yurish vaqtida oddiy askarlardan har o'n sakkiz kishi o'zi bilan birga bir chodir olsin, har bir askar ikki ot, bir kamon, bir sadoq, bir qilich, arra, bigiz, bir qop, juvoldiz, tesha, bolta, o'nta igna va (orqaga osiladigan) charm xalta olishlari haqida ko'rsatma berilgan. Amir Temur qo'shinida asosiy "cherik" qismidan tashqari, yoychilar, nayzavarlar, qoruraandozlar, sangandozlar, taxshandozlar, manjanaq, arroda va tiricharx otuvchilar hamda boshqa askariy qismlar bo'lgan. Amir Temur qo'shinlari dublg'a, javshin (oddiy temir sovet) zirih (sovetning simdan to'qilgan, o'q o'tmaydigan turi), sovet, koskan (bosh kiyim ostidan o'raladigan sim ro'mol, u jangchini o'q, qilich va gurzi zarbidan saqlagan), qilich, o'q-yoy, sadoq (o'q-yoyning o'qlari turadigan o'qdon), gurzi, cho'qmor, bagtar (temir simdan to'qilib, usti baxmal yoki boshqa mato bilan o'ralgan harbiy kamzul) kabi qurollar bilan qurollangan. O'rta Osiyoning ba'zi manzillari ayrim qurol turlarini ishlab chiqarishda mashhurlikka erishgan. Samarqand qurolsozlik markaziga aylanib, sovetsozlar mahallasi qurilgan. Tarixnavis va adib Ibn Arabshoh "Ajoyib al-maqdur fi tarixi Taymur" (Temur tarixida taqdir ajoyibotlari) asarida Amir Temur askarlarini shunday tasvirlaydi "...agar jangchi qalqonini o'z ustiga kiysa, unda quyosh ustida to'lin oyni ko'rasan, har birining [jangchining] boshida bir temir qalpog'i borki, go'yoki u o'sha askar siymosining yaltirashidan olingan yoki uning tashqi ko'rinishi yashinlardan yasalgan. Agar temir qalpoqchaga ko'z tushsa, kishining ko'zi qamashadi va "oz bo'lmasa" u [qalpoq] ning ravshanligi ko'rish quvvatini ketkizadi"[2]. Demak, temirdan ishlangan ushbu liboslar yaxshi ishlov berilganligidan, tekis va silliqligidan ko'z qamashgudek juda yarqiroq tusda bo'lgan. Xususan, "Boburnoma" asarida ko'p asrlardan beri shuhrat topgan Choch - Toshkentning mashhur kamoni eslatib o'tiladi. Ya'ni manbalarda "kamoni chochiy" nomi bilan uchraydi. Qo'shinda ichiga yonuvchi modda neft solingan ko'zachalar irg'ituvchi o't sochish quroli "ra'd"ning ishlab chiqaruvchi maxsus to'pchi ustalar – ra'dandozlar bo'lgan. Ra'd to'pi qalay, simob, va mis qorishmalari temir bilan aralashtirib, damli o'choq va qo'rada eritilgan. Eritmadan ichi bo'sh, dumaloq shakldagi snaryad- ra'd toshi yasalgan. Bu snaryad ichi porx – doru (adoviy) bilan to'ldirilgan. Bu snaryad sirtida ikkita teshik bo'lib, ular o't piligi – fatila o'rnatilgan so'ngra snaryad to'p kamoni – ra'd yoyiga joylashtirilgan. O't piligi yoqilgach, snaryad dushman qal'asi yoki qo'rg'oni tomon otilgan. "Ra'd" deb, momaqaldiraq bilan kelgan chaqmoqni aytiladi. Ushbu qurol huddi chaqmoq chaqqanday vahima uyg'otgani uchun shunday atalgan bo'lishi mumkin. Manbalarda "naftandoz" neft otuvchi to'p, "ra'dandoz"lar qurollari eslatilib o'tiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.I.Ivanov "ikki buyuk sarkarda: Chingizxon va Amir Temur, harbiy san'ati, strategiyasi va taktikasi". Yangi asr avlodi. Toshkent. 2018. 10-bet
2. Hamdam Sodiqov "Amir temur hayotidagi g'aroyibotlar". "Art Flax" Toshkent- 2007. 279-bet.
3. Lyusen Keren "Amir Temur saltanati" T. Ma'naviyat 1999-yil